

Vida Šifrer
Gimnazija Šentvid

RAZVOJ DRUŽBE NA SLOVENSKEM V 19. STOLETJU V LUČI LOKALNIH DOGODKOV

Vida Šifrer
Šentvid General Secondary School

DEVELOPMENT OF SOCIETY IN SLOVENIAN LANDS IN THE 19TH CENTURY IN LIGHT OF LOCAL EVENTS

POVZETEK

Raziskovalno delo lastnega okolja predstavlja osebno angažiranje in je hkrati tudi izziv, da se dogodki domačega kraja obelodanijo skozi delo posameznikov, ki so bili vplivni tudi v širšem okolju. Tako dijake spodbujamo, da cenijo svoje prednike in se tudi zavedajo njihovega pomena in vpliva. Dijaki so ozavestili pomen stavb, spomenikov in obeležij ter spoznali, da ima tudi domači kraj svojo preteklost. Treba se je ustaviti in se ozreti okoli sebe, saj življenje ni samo v mobilnosti, ampak je mnogo več. Pouk je bil pester, motiviranost in aktivnost dijakov pa veliki. Poleg zgodovine so poglobili tudi znanje književnosti in umetnosti. Možnosti za takšno delo je še veliko. V prihodnje bi lahko podobno obravnavali način življenja v mestih in podeželju.

Ključne besede: zemljiška odveza, oderuh, podjetnik, mezda, izseljevanje

ABSTRACT

Researching one's own environment shows personal engagement and is at the same time a challenge to make the events in one's home town public through the work of individuals who were influential in the broader environment as well. By doing so we encourage students to honour their predecessors and become aware of their importance and impact. Students learnt about the importance of buildings, monuments and memorials, and realised that the past had taken place in their home town too. We need to stop and take a look around, because life is not all about being mobile, but about so much more. The lessons were diverse and students' motivation and activity were high. Besides history they also deepened their knowledge of literature and art. There are many more possibilities for such work. In the future we could discuss the way of life in towns and the countryside in the same way.

Keywords: abolition of hereditary serfdom, usurer, entrepreneur, wage, emigration

UVOD

Prenovljeni učni načrti za gimnazijski program nudijo veliko možnosti, da se v proces svetovnih dogodkov vključijo tudi lokalni dogodki, posamezniki, društva ali skupine, ki so zaznamovali preteklost in oblikovali določeno obdobje ter pripomogli k dvigu narodne identitete.

Ker dijaki vedno več časa preživijo v šoli, postaja šola vse bolj ustanova vzgoje in tudi ključni dejavnik, pri oblikovanju vrednot mladega človeka. Današnja družba potrošništva premalo razvija solidarnost, medsebojno povezanost, sodelovanje in socialno mrežo med ljudmi. Prav učitelji družboslovnih predmetov lahko to vrzel zapolnimo in prek učnega programa in izbirnih vsebin vplivamo na oblikovanje vrednot, kot so solidarnost, strpnost, mir in spoštovanje kulturnega izročila. Tako krepimo in utrjujemo zavest o pripadnosti narodu ter opozorimo na močne in pogumne osebnosti, ki še danes vzbujajo spoštovanje in odločnost. Lahko izpostavimo posameznike s kulturnega področja, izumitelje, gospodarstvenike, podjetnike ali pa male ljudi, ki so s svojim plemenitim dejanjem postali junaki in so še vedno zgled. V domačem kraju lahko dijake opozorimo na pomembne dosežke materialne in duhovne kulture, da jih znajo spoštovati, predstaviti drugim in tudi ustrezno ohraniti.

Pri obravnavi teme Razvoj družbe na Slovenskem v 19. stoletju sem uporabila izkustvene metode dela. Učni cilji obravnave te učne teme so bili:

- zgodovinske dogodke predstaviti problemsko;
- samostojna analiza in interpretacija besedil in dokumentov ter iskanje rešitev, kako javnosti predstaviti pomemben družbeni dogodek ali osebnost;
- ob množičnem izseljevanju Slovencev v ZDA konec 19. stoletja predstaviti svoje poglede na izseljevanje in povezati to zgodovinsko tematiko s sodobnimi pojavi ter pri tem razvijati vrednote spoštovanja drugačnosti in poudariti strpnost v medsebojnih stikih;
- umestiti določene zgodovinske dogodke v zgodovinska obdobja in analizirati značilnosti teh obdobj.¹

Konkretni učni cilji, ki smo jih zastavili v skladu s sprejetim učnim načrtom, se nanašajo na razumevanje zgodovinskih dogodkov v 19. stoletju (deklarativno znanje), na razvijanje spretnosti in veščin (procesno znanje) ter razvijanje odnosov, stališč in mnenj (odnosno znanje).

VSEBINSKI CILJI, KI SMO JIH POSKUŠALI URESNIČITI PRI RAZUMEVANJU ZGODOVINSKIH DOGODKOV

Dijaki/dijakinje:

- opišejo lokalno dogajanje na območju Šentvida;
- pojasnijo značilnosti meščanskega življenja v 19. stoletju in ocenijo, v kolikšni meri se odražajo v Šentvidu, ki je danes predmestje Ljubljane, v 19. stoletju pa je bil samostojna občina;
- ugotovijo, kako s pomočjo materialnih virov spoznavati in razlagati lokalno zgodovino;

¹ Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina. Splošna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2008, str. 35–36.

- razvijejo občutljivost do kulturne dediščine in težnjo po njenem ohranjanju oziroma varovanju;
- na primerih iz krajevne zgodovine presodijo in utemeljijo pomen ohranjanja in varovanja kulturne dediščine;
- aplicirajo znanje literarne zgodovine na področje krajevnega zgodovinskega dogajanja;
- umestijo obstoječe objekte zgodovinskega pomena v čas njihovega nastanka in pojasnijo spremembe v gradnji in namembnosti;
- presodijo pomembnost določenih zgodovinskih objektov za razvoj kraja in narodne zgodovine;
- ovrednotijo, kako čas vpliva na družbena gibanja in mišljenje ter vrednote ljudi.²

PROCESNI CILJI, KI SE NANAŠAJO NA RAZVIJANJE VEŠČIN IN KOMPETENC

Dijaki/dijakinje:

- razvijejo spretnosti zbiranja gradiva in presodijo njegovo uporabnost;
- analizirajo verodostojnost literarnih besedi in člankov v časopisih kot zgodovinskih virih;
- razvijejo in izkažejo sposobnost komuniciranja, razmišljanja in argumentiranja;
- razvijejo možnosti oblikovanja samostojnih sklepov in pogledov na dogodke.³

CILJI, KI SE NANAŠAJO NA RAZVIJANJE ODNOSOV IN RAVNANJ

Dijaki/dijakinje:

- razvijejo pozitiven odnos in zanimanje za preteklost;
- ozavestijo pozitivne kulturne pridobitve 19. stoletja za življenje ljudi;
- razvijejo zavest o narodni identiteti, občutek pripadnosti in povezanosti slovenskega naroda;
- znajo ceniti in spoštovati prispevek tega zgodovinskega obdobja za sodoben čas.⁴

Pri izvedbi organizacijske priprave in zamisli o poteku smo zamisel planirali in izpeljali v štirih zaporednih šolskih urah, ki smo jih dobili tako, da smo prilagodili urnik. Temo smo obravnavali v začetku junija, ko oddelkov četrtega letnika ni bilo več na šoli in je logistika stekla hitreje.

DIDAKTIČNA IZVEDBA⁵

V razredu je delo potekalo individualno ter v parih in manjših skupinah. Za te učne oblike sem se odločila, ker dijaki pri takšnem delu razvijajo samostojnost, iščejo informacije, predstavljajo in utemeljujejo svoja stališča. Delo v parih in v manjših skupinah pa spodbuja komunikacijo, izmenjavo mnenj in stališč, pri čemer morajo poiskati skupne rešitve in jih podkrepiti z primeri.

² Glej tudi: Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina. Splošna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2008, str. 35–36.

³ Prav tam.

⁴ Prav tam.

⁵ Za obravnavo izbirne širše teme so dijaki pri rednem pouku porabili štiri učne ure. Nato so zbirali informacije na terenu, fotografirali, izvedli intervjuje in pripravili predstavitev v obsegu šestih učnih ur. Delo je potekalo na terenu, ki so ga poznali. Čas so si razporedili po dnevih, tako da delo ni bilo skoncentrirano v enem dnevu.

Kot učno metodo sem uporabila metodo dela z zgodovinskimi viri, metodo razlage (pri-povedovanje, opisovanje, pojasnjevanje), metodo grafičnih izdelkov in analizo posnetkov iz e-učilnice.

Pri pouku smo uporabili številna učila, kot so učbenik, časopis Kmetijske in rokodelske novice, zemljevid, leksikon, stare razglednice, pisma, e-gradiva.

Izvedba obravnave

Dijaki so v okviru učne teme Razvoj družbe na Slovenskem v 19. stoletju spoznali posebnosti meščanske, kmečke in delavske družbe, ki je prav v tem stoletju dosegla razcvet in se hkrati soočala s problemi, ki so vplivali na upočasnitev agrarnega in industrijskega razvoja. S pomočjo razlage in PowerPoint predstavitev so dijaki odgovarjali na vprašanja: Zakaj zemljiška odveza ni prinesla hitrejšega razvoja na kmetijskem področju? Kakšen je bil položaj kajzarjev in gostačev? Kaj pomeni izraz vaška revščina? Kateri del podeželskega prebivalstva se je selil v mesta in s kakšnimi težavami se je soočal? Kdo jim je pomagal pri ureditvi njihovega položaja in kaj je naredila vlada pri reševanju kmečkega vprašanja?

S pomočjo preglednice o rasti prebivalstva v mestih so dijaki našli industrijska središča na slovenskem ozemlju. S pomočjo vira in slikovnega gradiva v učbeniku so spoznali, da so bili sloji razpoznavni tudi po videzu. Hoja, frizura, obnašanje in končno tudi oblačila in modni dodatki so bili dejavniki, ki so bili prepoznavni že na zunaj. Dijaki so poiskali vzroke, zakaj so bile lokalne oblasti neprijazne do sklepanja zakonskih zvez med delavci. Ovrednotili so pomen avstrijske socialno demokratske stranke pri povezovanju delavcev na slovenskem ozemlju. Ob razlagi so dijaki spoznali pomen novih pojmov kot so sindikat, krščanski solidarizem, jugoslovanska strokovna zveza, narodne delavske organizacije.

V razlagi sem jih opozorila na dejstvo, da je bilo za 19. stoletje še vedno značilno, da so bili Slovenci pretežno podeželsko in Nemci mestno oziroma trško prebivalstvo. Meščani so kot občevalni jezik uporabljali nemščino in so obvladali tudi krajevno slovensko narečje, da so lahko kot trgovci in obrtniki komunicirali s prebivalstvom. V nadaljevanju sem pojasnila, kako se je uveljavilo slovensko meščanstvo in se narodnostno krepilo, ter nastanek gospodarskega meščanstva, ki se je postavljalo v bok nemškemu delu prebivalstva. K narodni zavednosti so pripomogle tudi šole in splošna šolska obveznost. S pomočjo razlage in preglednice v učbeniku so dijaki reševali vprašanja na delovnem listu. Z zadnjim vprašanjem na delovnem listu smo temo navezali na pouk slovenščine in likovne umetnosti, kjer dijaki prepoznajo pomembne Slovence, ki so vplivali na kulturni, umetniški in znanstveni razvoj.

V nadaljevanju predstavljamo delovne liste, s pomočjo katerih so dijaki spoznavali razvoj slovenske družbe v 19. stoletju.

DELOVNI LIST ŠT. 1: SLOVENSKI KMET IN DELAVSTVO NA SLOVENSKEM

Preberi člen iz Zakona o zemljiški odvezi in odgovori na vprašanja.

»Mi Ferdinand Pervi, ustavni cesar Avstrijski, kralj Ogerski in češki, /.../ smo po sklepu svojih ministrov soglasno z ustavnim zborom sklenili in ukažemo, kakor sledi:

Pervič: Podloštvo in zaveza med gruntnim gosposkimi in podložnimi se z vsemi postavami, ki to zavezo zadevajo, nehajo.

Drugič: grunt ali zemljišče je vsih dolžnosti odvezan; vsi razločki med gosposkimi in kmečkimi zemljišči imajo nehati.

Tretjič: Vse dolžnosti, dela in davki vsake baže, ktere iz podloštva izvirajo in podložno zemljišče zadevajo, odsihmal nehajo; /.../.«

(Vir: Kmetijske in rokodelske novice, 13. septembra 1848.)

- Kaj je zakon zagotovil kmečkemu prebivalstvu?
- S pomočjo učbenika na str. 231 in tabele na strani 232 opiši položaj kmetov po zemljiški odvezi.
- Razloži pojma »vaški oderuh« in »dražba«.
- Napiši tri načine, kako je vlada Eduarda Taaffeja reševala položaj kmetov.

Preberi odlomek in odgovori na vprašanja.

».../ je moral mezdni delavec vsak dan ob točno določeni uri pojaviti v obratu in delati 14 ali celo 16 ur na dan /.../ Leta 1892 je delavec v Trziču plačeval za hrano in prenočišče 5 kron na teden (takrat je zaslužil 10 kron), slabše kosilo (juha z mesom) je bilo 0,12 krone. Če računamo za eksistenčni minimum 8 kron na osebo na teden, s predpostavk, da je bila polovica življenjskih stroškov štiričlanske družine namenjenih za prehrano, polovica pa za stanovanje, kurjavo, obleko in drugo, je skoraj polovica industrijskega delavstva živela v revščini, ker so zaslužili manj, kot so obsegali življenjski stroški družine.«

(Vir: Kresal, France (2005). Davki in davčna politika. V: Slovenska novejša zgodovina. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga, str.101.)

- Kako so postopale oblasti ob pojavu mestne revščine?
- Navedi tri zakone, ki so vplivali na izboljšanje delavskega položaja.

S pomočjo enciklopedije pojasni pojme:

- sindikat
- krščanski solidarizem
- Jugoslovanska strokovna zveza
- delavske organizacije

Kako se je imenovala delavska stranka na Slovenskem in kako je v programu vključevala rešitev delavskega vprašanja?

DELOVNI LIST ŠT. 2: MEŠČANSTVO NA SLOVENSKEM IN DOSEŽKI SLOVENSKE ZNANOSTI

Preberi odlomek in odgovori na vprašanja.

»Življenje v Mariboru je vseskozi nemško, dasiravno je mesto sredi med Slovenci. Skoraj vsi Mariborčani razumejo nemški in slovenski jezik Posli se nauče nemškega jezika večidel koj v prvem letu, ko so v mesto došli. Posli so skoraj vseskozi Slovenci /.../.«

(Vir: Pajek, Jožef (1848). Črtice iz duševnega užitka štajerskih Slovencev. Ljubljana: Matica Slovenska, str. 257.)

- a) Kaj je vplivalo na jezikovno različnost v slovenskih mestih?
- b) Kakšen pomen za krepitev narodno zavednega meščanstva so imele šole?
- c) S pomočjo tabele v učbeniku na str. 241 ovrednoti pomen osnovnih šol s številom šolarjev in jo primerjaj z avstrijskim povprečjem.
- d) Primerjaj obvezno šolsko obveznost s pismenostjo prebivalstva? Kaj ugotoviš?
Pomagaj si z učbenikom na str. 243.
- e) S pridobljenim znanjem pri pouku slovenščine in umetnosti razloži, kakšen pomen so imeli posamezni znanstveniki za razvoj kulture, umetnosti in znanosti.

Fran Miklošič		Josip Ipavec	
Jožef Stefan		Ivan Grohar	
Josip Plemelj		Anton Ažbe	
Mihajlo Rostohar		Jože Plečnik	
Dragotin Dežman		Fran Levstik	

Dijaki so naslednjo uro predstavili svoje prispevke, v katerih so prikazali pomen kraja Šentvid in posamezne krajanje ter dogodke, ki so bili odmevni ne samo v kraju samem, ampak tudi v širšem slovenskem prostoru v 19. stoletju. Gradivo so dijaki pridobili v Mestnem muzeju, Župnijskem uradu Ljubljana-Šentvid, knjižnici, krajevnem leksikonu ... Delovne liste, ki jih predstavljamo v nadaljevanju, so dijaki pripravili kot rezultat samostojnega raziskovanja krajevne zgodovine Šentvida. Delo je potekalo v obliki sodelovalnega učenja po skupinah in na terenu v šestih učnih urah.

Primer delovnega lista prve skupine

Šentvid je predstavljal gospodarsko, versko, upravno in kulturno središče krajev, ki so ležali med Ljubljano in Medvodami. Z lesom bogati gozdovi so prispevali k razvoju lesne obrtne dejavnosti, v katero so sodili sodarstvo, kolarstvo in mizarstvo.

V okolici je prevladovalo kmečko prebivalstvo. Ko je začela delovati gorenjska železnica (1870), ki je imela postajališče v Vižmarjah, se je spremenila podoba kraja in s tem tudi način življenja. Precejšen del prebivalstva se je preusmeril v obrtno dejavnost in iskal zaposlitev v bližnjih tovarnah.

Fotografija Šentvida iz leta 1867.

(Vir: Osebi arhiv avtorice.)

Sliko smo našli:	
Sliko smo izbrali, ker prikazuje:	
Na čas 19. stoletja opozarjajo naslednji objekti:	
Razlika z današnjim krajem je v:	
Na sliki izstopajo objekti ... opis	
Slika je bila objavljena, shranjena ali razstavljena v:	
Podobnost z današnjim videzom kraja se kaže v:	

Primer delovnega lista druge skupine

V drugi polovici 19. stoletja so se v Šentvidu odvijali različni dogodki (kulturni, športni, politični, družabni ...). Izpostavili smo dogodke, ki so vplivali na vseslovensko politično in družabno življenje.

<p>Prva šolska stavba (mežnarija) v Šentvidu Ovrednoti pomen:</p>	<p>1866</p>	 <p>Prva šolska stavba (mežnarija) v Šentvidu. (Vir: Osebni arhiv avtorice.)</p>
<p>Vižmarski tabor Ovrednoti pomen tabora za slovenski prostor.</p>	<p>1867</p>	 <p>Vižmarski tabor. (Vir: SI AS 1194, Zbirka plakatov, letakov in koledarjev.)</p>

1898 je škof Jeglič začel s pripravami na gradnjo katoliške gimnazije v Šentvidu. V tem letu je bil postavljen temeljni kamen za gradnjo gimnazije.

1898

Zakaj je bila gimnazija tako pomembna za dvig izobraževanja na Slovenskem? Kaj se je zgodilo z gimnazijo po drugi vojni?

Skiciraj gimnazijo v okencu na desni strani.

Primer delovnega lista tretje skupine

Pomembne osebnosti iz Šentvida, ki so s svojim delom bile prepoznavne tudi v širšem okolju.

Opiši delovanje Blaža Potočnika na področju:

a) glasbe:

b) šolstva in poučnih spisov:

c) izumiteljstva, zdravilstva zvezdoslovja:

Blaž Potočnik.
(Vir: Osebni arhiv avtorice.)

Josip Gostinčar je bil član dveh parlamentov; avstro-ogrskega in jugoslovanskega. Tesno je sodeloval z Janezom Evangelistom Krekom in bil uspešen pri organiziranju katoliškega delavskega društva.

Kakšen pomen je društvo imelo za delavce?

Kako je bila dejavnost Josipa Gustinčiča odmevna v avstro-ogrskem parlamentu?

Josip Gostinčar (1860-1942).
(Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:img-PBFQHKWT>, dostop: 5. 12. 2017.)

Ovrednoti pomen Antona Belca za Šentvid.

Anton Belec.
(Vir: Osebni arhiv Marka Bradača.)

Najvidnejši slikar druge polovice 19. stoletja je bil domačin Janez Wolf, ki je v Šentvidu imel svoj atelje. Njegov slikarski opus je vplival na razvoj umetniške kulture po vsem slovenskem ozemlju. Navedi njegova dela in kraje, kjer se je uveljavil kot slikar in restavrator.

Janez Wolf.
(Vir: dLib pod št. G8PSHML3.)

Primer delovnega lista četrte skupine

V Šentvidu sta bili dobro razviti tudi obrt in industrija.

Najbolj razvita obrt je bila mizarška dejavnost. Začetek te sega v čas prve polovice 19. stoletja, ko se je v Šentvid preselil podobar in rezbar Matija Tomc. Ustanovil je prvo mizarško delavnico, v kateri je bilo zaposlenih 50 mizarjev. Svoje izdelke so prodajali tudi Ljubljano, Zagreb Innsbruck, Gorico, Trst Reko ... Ob gradnji gorenjske železnice (1870) so nekateri obrtniki izdelovali tudi lesno opremo za vagonne potniškega prometa.

Kakovost mizarstva je dvignila tudi obrtna mizarška šola. Bila je trirazredna, pozneje štirirazredna šola, ki so jo morali obiskovati vsi mizarški delavci.

Delovni čas je trajal od pete ure zjutraj do osmih zvečer. Vmes so imeli odmor za zajtrk, malico in večerjo.

Hrana ni bila pestra. Jedli so polento z mlekom, krompir, mlečni riž s cimetom. Malico so delavci nosili s seboj.

Zaslужek je bil izplačan vsakih štirinajst dni in je bil dober.

Iz mizarških delavnic so se pozneje oblikovali: tovarne pohištva, obrati, kjer so izdelovali sani in smuči, tovarna letal, kjer so izdelovali lesene dele za letala.

Sodarstvo je imelo tradicijo in se je obdržalo vse do leta 1965, ko so lesene zamenjali plastični sodi.

V kraju so delovali še mlini, žganjekuha, oglarska delavnica in na prelomu stoletja še tekstilne tovarne.

Dnevna soba, ki so jo po načrtih Toneta Kralja izdelali v mizarški delavnici Erman & Arhar.

(Vir: Osebni arhiv Vilme Brodnik.)

Primerjaj in ovrednoti razvoj obrtne dejavnosti in delovne pogoje delavcev s stanjem v preostalem slovenskem prostoru.

Obravnavano snov smo sklenili z ogledom razstave oblek, modnih dodatkov ter opreme stanovanjskih prostorov meščanskega sloja v Narodnem muzeju. Ogled je na dijake vplival pozitivno. Spoznali so, da imajo tudi doma več predmetov, časopisov, slik in drugih predmetov, ki jih lahko umestijo v prelom stoletja. Tako so dobili dobro iztočnico za raziskovanje preteklosti, ki je bila dopolnjena še z ogledom in vodenjem po muzeju.

SKLEP

Pri učnih urah smo uporabili aktivne oblike dela, pri katerih so dijaki razvijali ustvarjalnost, izvirnost in poglobljali znanja tudi z drugih področij šolskega učenja. Pri raziskovalnem delu so prišli do spoznanja, da tudi ljudje majhnega kraja lahko vplivajo na dogajanje in spremembe v širšem družbenem okolju. Spoznali so, da je bilo vsakdanje življenje mnogo težje od današnjega, ljudje pa so bili nacionalno zavedni in so svoja stališča predstavili tako v dunajskem kot jugoslovanskem parlamentu.

IZBOR LITERATURE

- Brodnik, Vilma (2010). *Zgodovinsko terensko delo pri pouku zgodovine*. Gradivo študijskih skupin. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Kmetijske in rokodelske novice, 13. septembra 1848 (dLib).
- Kresal, France (2005). *Davki in davčna politika*. V: *Slovenska novejša zgodovina*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga
- Pajek, Jožef (1848). *Črtice iz duševnega užitka štajerskih Slovencev*. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Šifrer, Vida (2005). *Zbornik ob 60-letnici gimnazije Ljubljana-Šentvid*. Ljubljana: Gimnazija Šentvid.
- Trškan, Danijela (2007). *Lokalna zgodovina*. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Učni načrt. *Gimnazija. Zgodovina. Splošna gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2008.
- Župnija Šentvid nad Ljubljano skozi čas in prostor. Ljubljana: Župnija Šentvid, 2007.